

Konflikt och kärlek i magiska relationer över artgränser i serieboken *Mörkrets sång*.

Anna Nygren, Åbo Akademi Finland, och Göteborgs universitet, Sverige, anna.nygren@gu.se

Abstract

This article combines a Human-Animal perspective with a Human-Plant perspective to analyse how the graphic novel *Star Stable. Dark Song* (2021) by Katie Cook (text) and Elli Pookangas (pictures) depicts a three-part connection between girls, horses and trees. The connection forms a triangular relationship characterized by conflict, strong emotions, and uncompromising ethics. The article argues that the embodied emotional knowledge of the horse-girl – the fictive girls in the novel as well as the girl as a reader of horse books – is crucial for understanding how animals, plants and humans are entangled and co-dependent in the *Star Stable*-world. The graphic novel uses a fantasy narrative to combine ecological, scientific perspectives on environmental relationships with a mythological and intertextual perspective. The purpose of the article is to answer the question of how complex symbiotic relationships between humans and non-human animals, as well as plants are depicted in *Dark Song* and how entanglements of narrative traditions and inter-species relationships create intensifications as well as conflicts, confusion and ambiguities.

Keywords

Ecocriticism, Posthumanism, Feminism, Fantasy, Horse stories

Serieromanen *Star Stable: Mörkrets sång* (2021) av Katie Cook (text) och Elli Pookangas (bild) är en fantasyberättelse som utspelar sig på den fiktiva ön Jorvik och ingår i det kluster av böcker, spel och andra produkter som *Star Stable*-världen utgör. Helena Dahlgren har skrivit två trilogier om *Ödesryttarna* (2018–2023) med svenska som originalspråk. Det är de karaktärer som figurerar i dessa, hästar och flickor, som också *Mörkrets sång* handlar om. Utöver dessa böcker, finns en parallell bokserie, *Moorland-stallet* (2022–), skriven av Catherine Hapka i vilken andra gestalter har huvudrollerna. Denna bokserie utspelar sig på en annan del av Jorvik, och har en annan framtoning. Medan *Ödesryttarna* har magiska inslag, tillhör *Moorland-stallet* snarare en realistisk genre. Jag kommer i denna artikel endast att röra mig i det magiska universum i vilket *Mörkrets sång* utspelar sig.

Syftet med artikeln är att undersöka den triangelrelation mellan häst, flicka och träd som både utgör serieromanens narrativa centrum och den magiska världens premiss. Medan även böckerna i *Ödesryttarna* gestaltar relationen mellan häst och flicka som magisk och symbiotisk, beskrivs i *Mörkrets sång* en symbiotisk och magisk triangel, i vilken förutom häst och flicka, också träd figurerar. Jag analyserar det mytologiska lagret i *Mörkrets sång* ur ett ekokritiskt såväl som posthumanistiskt perspektiv. *Star Stable* har ännu inte utforskats i större utsträckning, vare sig som fantasyberättelse, hästbok eller multimedieverk och -produkt, och artikeln bidrar därmed till att föra in verket i en litteraturvetenskaplig diskussion. Överlag är hästfantasy en sparsamt utforskad genre, och kombinationen av hästboksforskningens intresse för flickperspektiv och människa-djur-relationer, och fantasygenrens sätt att ta sig an desamma har därmed potential att bidra till fältet litterära djurstudier. I överlappningen mellan dessa genrer synliggörs aspekter som annars kanske inte framträder. Slutligen är en förhoppning att kombinationen av flera närliggande och

överlappande perspektiv – främst ekokritik och posthumanism – bidrar till en mångfasetterad textnära läsning snarare än försök till gränsdragning mellan olika teoretiska traditioner.

I analysen utgår jag från Ulrika Caperius svenska översättning av Cooks text. Analysen fokuserar dessutom främst från serieromanens text, och bilden berörs endast kortfattat i undersökningen. Jag väljer att utgå från översättningen eftersom det är den version av texten som troligtvis möter en svenskspråkig publik. Även om översättningens inverkan på analysen av specifika ordval därmed kan innebära att resultatet blir annorlunda än om originaltexten använts, ser jag det som värdefullt att utgå från den version av texten som en flickläsare i Sverige möter. Ett viktigt argument för en undersökning av *Star Stable* är just seriens popularitet bland unga tjejer, och det inflytande den därmed kan ha. Att välja den svenska översättningen fokuserar därmed analysen på läsarens möte med texten, snarare än texten som ett isolerat verk. Valet att fokusera på text och inte bild eller interaktionen mellan text och bild är en fråga om utrymme – en utförligare analys av bilden hade behövt ske på bekostnad av textanalysen. Med det sagt, ser jag en bildanalys som ett relevant framtida forskningsbidrag, och vill påpeka att den bildstil som *Star Stable* tecknats i är intressant ur kommersiella aspekter och i förhållande till traditioner och tendenser inom bildberättande i såväl hästseriekontexter som fantasyperspektiv. Bilderna har också betydelse för hur texten upplevs och hur den möter läsaren. Viktigt att notera i det sammanhanget är att de textcitat som återges i artikeln kommer från pratbubblor och textplattor som är del av seriemediet, vilket gör att vissa aspekter av textens stil, såsom bruket av versaler och oavslutade meningar markerade med '...' kan framstå som märkliga när de återges i annan form.

Artikeln börjar med en beskrivning av forskningsläget och teoretisk bakgrund. Sedan följer en introduktion till de berättelser som omger Jorvik och hur flickorna i boken redan från start ges en funktion som *räddare*, och jag diskuterar hur detta motiv fungerar i förhållande till

hästkulturers och hästboksgenrens sätt att adressera frågor om kommunikation, kunskap och etik. Därefter följer artikelns huvudsakliga analys, som går ut på att söka svaret på frågan om hur symbiotiska relationer mellan flicka och häst, mellan träd och häst, samt mellan träd och värld gestaltas i *Mörkrets sång*. Hur förhåller sig de gestaltade relationerna till posthumanistiska och ekokritiska diskurser kring sådana symbiotiska relationer? Efter det redogörs för hur dessa symbiotiska relationer innebär en konflikt som riskerar hela världens framtid, och ytterligare en fråga blir relevant: Hur fungerar hästflickans emotionella erfarenhet och expertis, så som den gestaltas i *Mörkrets sång*, som ett sätt att förstå denna intrasslade och riskfyllda problematik?

GENRETILLHÖRIGHET OCH FORSKNINGSBAKGRUND

En hästbok är en bok som skildrar en häst, och/eller relationen mellan människa och häst (Mossed 2017). Hästböcker som genre är sedan 1900-talets början förknippad med flickors läsning (Eriksson Sjögård & Ehriander 2022), och stallmiljön och ridsporten i svensk samtid beskrivs av Helen Asklund (2013) som en flickkultur med en egen litteratur. Eriksson Sjögård och Ehriander (2022) definierar hästfantasy som en hybridgenre, och noterar att hästboksgenren inkluderar flera sådana hybrider, liksom andra undergenrer. Asklund (2013) menar att hästboken ofta är del i en långserie, där samma flickprotagonist och handlingsmönster återkommer i flera böcker. *Star Stable* utgör en sådan långserie, och kan sägas tillhöra hybridgenren hästfantasy – vilket innebär att seriens uppbyggnad också influeras av fantasygenrens strukturer. Serien bryter till viss del mönstret, genom att ha en grupp av flickor som protagonister, vilket både förskjuter fokus från individen till kollektivet och den omgivande fiktiva och magiska världen som får en sammanknyttad funktion i serien.

Utifrån ett maktperspektiv konstaterar Eriksson Sjögård och Ehriander (2022) att hästboken beskriver artöverskridande relationer, där människan har makt över hästen, men där flickprotagonisten ofta står i underläge i förhållande till omgivande vuxna. Den flicka som läser hästboken har ofta själv erfarenhet av att vara fysiskt nära hästar. Lena Manderstedt, Asklund och Ann-Sofie Persson (2021) visar, med utgångspunkt i en enkätstudie bland hästboksläsare, att dessa ofta också rider eller på annat sätt umgås med hästar och att läsningen kan fungera som en kompensation för den tid som inte kan spenderas i stallet. Men läsaren kan också sakna egen erfarenhet av att vara med hästar, och i dessa fall blir hästvärlden mer av en drömvärld (Asklund 2013). I båda fallen tycks läsningen av hästboken präglas av en stark känsla och längtan efter närhet till hästen, och det drömkäftiga kan antyda såväl en form av eskapism som utopisk potential. Det är en ingång som blir relevant för min analys av hur posthumanistiska och ekokritiska perspektiv kan användas för att läsa *Mörkrets sång*. Det finns ett feministiskt och queerteoretiskt perspektiv underliggande i analysen, som kan definieras som en vilja hos mig som litteraturvetare att se en subversiv potential i verket. Detta innebär en risk att normativa aspekter av texten nedtonas (jfr. Nilsson 2012). Denna

risk är särskilt relevant att uppmärksamma vad gäller de kommersiella aspekterna av *Star Stable*. Bokserien utgör en del av en fiktiv värld och ett koncept som först var ett online-spel. Till världen hör en rad produkter, och även fankulturer – där gränsen mellan publik och produkt är delvis förskjuten (Jenkins 1992, 2014, jfr. Haglund 2021). Att ett så pass kommersiellt sammanhang analyseras ur perspektiv som lyfter fram en subversiv potential hos materialet innebär också ett synliggörande av det faktum att en tydlig åtskillnad mellan vad som är normbrytande respektive normativt inte alltid låter sig göras. I analysen finns detta som en underliggande aspekt – liksom det faktum att jag har en bakgrund som hästboksläsare, och därmed arbetar med och analyserar material som präglas av egna minnen. Med detta sagt menar jag inte att det undergräver analysen, utan att en medvetenhet om detta kan fördjupa analysen av värdeladdade ideologiska aspekter av text och kontext. Att text och kontext sammansmälter är också synligt i ytterligare en del av artikelns teoretiska bakgrund. Jag använder såväl litteraturvetenskapliga referenser som sociologiska, filosofiska och tvärdisciplinära studier kring relationer mellan människor och hästar utanför litteraturen. Detta motiveras av att samma gränsöverskridande tendenser finns i hästboken som sådan.

Den svenska hästbokstraditionen kan beskrivas som en kunskapshistoria. Den har under lång tid rört sig i en relativt realistisk tradition, i stallets vardag, där den praktiska kunskapen i stallet är ett centralt motiv (Hedenborg 2006). Det sammanhang som stallet och hästvärlden utgör är en kunskapskultur (Hedén, Matthis & Milles 2000). I en undersökning av hur relationen mellan häst, ryttare och tränare fungerar, samt hur den talas om liknar Marie Zetterqvist Blokhuis det hon kallar 'Equestrian feel' med Aristoteles begrepp *phronesis* (praktisk kunskap). Hon analyserar hur kunskap skapas och används i relationen häst-ryttare-tränare och menar att *Equestrian feel* framställs som något eftersträvaransvärt (Zetterqvist Blokhuis 2019, s. 5). Hon menar att större fokus idag läggs vid hästens egen agens, hästen ses inte längre som ett verktyg för att uppnå ett mål. Vidare understryker hon vikten av att vara öppen för hästens annanhet för att 'create a "becoming with" together with the horse' (Zetterqvist Blokhuis 2019, s. 102). Detta kan ske då ryttaren är villig att lära sig och att känna. *Equestrian feel* innebär, å ena sidan, att känslan är en direkt och kroppslig upplevelse hos ryttaren. Å andra sidan, involverar det en form av *phronesis* – kunskapen om hur och när olika signaler ska användas i kommunikationen med hästen. Zetterqvist Blokhuis ser det dock som ytterst viktigt att påpeka att *phronesis* har en såväl intellektuell som etisk aspekt – det kräver ett handlande som är bra för hästen (Zetterqvist Blokhuis 2019, s. 107). Det i Zetterqvist Blokhuis resonemang som är relevant för min analys är hur hon sammanlänkar kunskap, känsla och etik. Detta synliggör den maktsituation som råder mellan häst och människa, där människan alltid har ett ansvar för hästen på grund av hennes maktövertag. Detta kan jämföras med hur Bornemark och Ekström von Essen i *Kentauren* pekar på det problematiska i att teoretisera kring en relation där endast den ena parten är intresserad av teoretiserande, och har möjlighet att ge en bild av relationen (Bornemark

& Ekström von Essen 2010, s. 16). Kunskapen framställs alltså som en maktaspekt, som i relationen till hästen också innebär ett ansvar.

Aslaug Nyernes (2019) använder Donna Haraways begrepp *companion species* för en analys av hästböcker och huruvida skildringen av relationen mellan häst och flicka kan förstås som antropocentrisk eller ekokritiskt medveten. Nyernes slutsats är att stallet är en plats där flickorna lär sig ansvar och ömsesidig respekt i relationen till hästkamraterna (Nyernes 2019, s. 7). Hästboken är därmed en berättelse om hur flickorna utvecklas till människor genom att de möter andra arter, hästarna. På det sättet överbryggas glappet mellan kultur och natur och dessa två motpoler blir snarare del av samma helhet. Persson (2020) undersöker utifrån liknande perspektiv hur narrativa strategier används för att ge röst åt hästen i hästboken. Persson lyfter fram hur hästen både framställs genom antropomorfism och som 'Other'. Dessa till synes motsatta perspektiv samexisterar i hästboken dels som en kunskapstradition (Persson 2020, s. 3), dels genom kroppsspråk och blick (Persson 2020, s. 5). I en posthumanistisk tradition, med referens till bland annat Haraway, lyfter Persson fram hur hästboken skildrar en navigering mellan likhet och skillnad, grundad i en känsla och en etik centrerad kring medkänsla och omsorg (Persson 2020, s. 6; Haraway 2007, s. 12).

Min artikel utgår främst från en förståelse av *Mörkrets sång* som en hästbok. Vad gäller fantasygenren är det främst genrens förhållande till det mer-än-mänskliga, och hur detta framställs genom narrativa och genrespecifika premisser som är relevant för artikeln. Ann-Sofie Lönngren (2008) uttrycker initialt en sorts skepticism mot hur genrelitteratur kan förenkla relationen till det mer-än-mänskliga. Lönngren skriver då specifikt om djur-människa-transformationer, men jag ser en poäng med att också vidga denna skepticism till närliggande narrativa motiv. Enligt Lönngren innebär ett magiskt inslag en förenklad lösning, där sammanhang förklaras genom orsak och verkan. Det innebär att uppluckringen av gränser mellan det mänskliga och det mer-än-mänskliga riskerar att förlora sin subversiva potential (Lönngren 2008, s. 88). Ett annat sätt att se på fantasygenren är att betrakta hela genren som ett sätt att inkludera det mer-än-mänskliga som en central aspekt av värld och berättande, och att upplösa gränser mellan mänskligt och icke-mänskligt (Jackson 1981; Le Guin 2007; Rusvai 2022). Fantasygenren som helhet och dess sätt att ta sig an religion och myter kan vidare betraktas som ett slags alternativ till Upplysningens rationalitetsperspektiv (Guanio-Uluru & Duckworth 2022). I min analys intresserar jag mig främst för hur serieromanen använder en mängd olika referenser och mönster, på sätt som stundtals kan beskrivas som nästan vårdslöst och överdrivet. Detta sätt att relatera till traditioner och strukturer kan i sig ses som ett subversivt drag. Det blir en omtolkning som formar tidigare texter efter det egna ärendet och förskjuter det normativa till något normbrytande.

I artikeln använder jag mig av en kombination av ekokritisk teori och posthumanism. Fokus ligger på hur dessa fält förhåller sig till en kunskapstradition där en medvetenhet om *vad man inte kan veta* är en

förutsättning som också får etiska konsekvenser för relationerna mellan människor och det mer-än-mänskliga. Med utgångspunkt i studier av relationen mellan människa och häst använder jag begreppet 'praktisk kunskap' (Zetterqvist Blokhuis 2019; Bornemark & Ekström von Essen 2010, m.fl.) för att närma mig en typ av kommunikation över artgränser som inte bygger på mänskligt språk utan en kroppslig, sensorisk kontakt. Från ekokritiken använder jag bland annat Timothy Mortons teorier om mötet med det radikalt annorlunda, det 'främmande främmande' och det som inte varit möjligt att föreställa sig, som framhäver vikten av att vara öppen inför det som tycks ligga bortom en mänsklig förståelse (Morton 2007). Kombinationen av dessa teorier syftar till att lyfta hur den kunskap som hästflickan lär sig genom relationen och kärleken till hästen också är användbar för att förstå andra artöverskridande relationer. I hästboksgenren uppmuntras och framhävs ofta denna typ av praktisk kunskap, och i *Mörkrets sång*, menar jag, fungerar den som en förutsättning för att Ödesryttarna, bokens hästflicksprotagonister, ska kunna förstå hur världen fungerar och därmed också kunna rädda den.

LEGENDEN OM SYSTERSKAPET SOM RÄDDARE

Ön Jorvik präglas av två saker, dels musiken, som är en viktig del av öns traditioner, dels hästarna. Till viss del liknar ön Island och där finns den speciella rasen 'starbreed', som kan jämföras med islandshästen. I *Mörkrets sång* har berättelsens fyra huvudpersoner redan fått veta att de har magiska krafter – krafter som också ger dem ett ansvar för ön.

På bokens första sidor berättas att det 'enligt sagorna finns ett särskilt band mellan människor och hästar på Jorvik', skapat av Aideen, ljusets och livets gudinna (Cook 2021, s. 4). Enligt legenden finns dessutom ett hemligt systerskap som skyddar Jorvik, och de har ett extra särskilt band till sina hästar. Legendens knuten till den specifika platsen. Liam Heneghan menar att öar i fantasy litteraturen är speciella och intensiva platser, både när det gäller berättandet och när det gäller naturen. Att komma till en ö innebär att tas till en annan värld, till ett slags paradys som samtidigt är ett fångelse (2018, s. 163). Ön kan fungera som ett eget universum, vad gäller såväl ekologiska och evolutionära, som narrativa aspekter (2018, s. 171–173). Fantasy litteraturens öar kan också, enligt Heneghan, vara platser fyllda av magi kopplad till en vild natur (2018, s. 181). När Heneghan skriver om vild natur påpekar han att 'wilderness, more generally, has been conceived as the realm of savage nature, where people can visit but do not remain' (2018, s. 102). Det är ett kolonialt perspektiv på vildhet, och i sammanhanget lyfter Heneghan fram ursprungsfolks frånvaro i diskussionen om vildmarken. För *Star Stables* narrativ blir detta relevant eftersom Jorvik skrivs fram som en väldigt speciell plats, knuten till mytologiska fenomen och gudomliga, animistiska aspekter. På Jorvik används förledet 'ur-' flitigt i beskrivningen av arter och individer specifika för ön. Det används inte om människor, men om träd och hästar, här finns både urhästar och urträd.

Systerskapet som legenden berättar om är Ödesryttarna, vilka utgörs av Linda, Alex, Lisa och Anne.

De beskrivs som 'fyra helt vanliga tonåringar tills de upptäckte att de har ett särskilt band till varandra och till sina hästar' (Cook 2021, s. 6). I citatet ryms dels bandet mellan flickorna, systerskapet, flickkollektivet, dels bandet mellan flicka och häst. Flickornas roller som Ödesryttare är just ödesbestämd. Någon annan har bestämt åt dem att de ska ha rollen som beskyddare av Jorvik. Deras samhörighet är inte frivillig eller vald, utan kompromisslös. Den narrativa inramning som 'de särskilda banden' får, gör att både relationen mellan flickorna, och mellan häst och flicka, lyfts fram och upphöjs. Ur detta perspektiv blir dessa relationer de primära, och potentiella andra relationer (såsom heteronormativa kärleksrelationer eller biologiska familjerelationer) sekundära.

Den samhörighet som finns mellan häst och flicka är en form av sammansmältning som innebär en ordlös kommunikation, där gränsen mellan kropparna upplöses. Det är ett tillstånd som i hästboks-genren ofta framskrivs som eftersträvansvärt (se t. ex. Nygren 2023). I *Mörkrets sång* uttalas och benämns det särskilda bandet vid flera tillfällen. Om exempelvis Anne och Concorde sägs att '[d]eras band är SÅ starkt. Det ser man när de rör sig tillsammans' (2021, s. 37). Sammansmältningen sker inte bara mellan en häst och en flicka, utan fyra flickor och fyra hästar blir ett kollektiv. Kora, en bifigur i berättelsen, observerar: 'WOW. De rider som... som om hästarna är en DEL av dem' (s. 64). I Ödesryttarnas fall är det symbiotiska tillståndet förstärkt genom den magiska och mytologiska kontexten. I en jämförelse mellan andra artöverskridande relationer är just Ödesryttarnas relation till hästarna speciell. Koras relation till fåglar används som en sådan jämförelse:

'Du har verkligen bra kontakt med fåglar, eller hur?'

'Jo, det har jag... men det är inte i närheten av det band ni fyra har till era hästar. Tänk att ha ett så magiskt band med en uråldrig varelse! Det är otroligt.' (s. 62–63)

Samtidigt är också Koras förmåga att 'tala med' fåglar en central del av berättelsen i *Mörkrets sång*. En fågel ger Kora viktig information och hennes förmåga uppmärksammas därmed. Hon beskriver den som en magisk förmåga, som både är medfödd och uppövad: 'att förstå dem är en magisk förmåga. Men sen måste man lära sig alla nyanser i deras språk. Och ibland kan man kommunicera utan ord' (s. 72). Koras förmåga är också begränsad till just fåglar (s. 58). Genom Kora synliggörs därmed människornas relation med icke-mänskliga djur som artspecifika – hon kan tala med en annan art, men inte med alla andra djur. Djur kan inte klumpas samman till 'djur', utan är olika, dock uppdelade genom ett mänskligt skapat arts-system. Olika människor har alltså olika relationer till olika arter och individer – även om dessa relationer alla beskrivs som 'särskilda' (jfr. 2021, s. 4). Ödesryttarnas starka band kan därför läsas som en fråga om skillnad i grad eller kvalitet. Det starka bandet knyter också an till den strävan efter kommunikation

mellan häst och människa som såväl hästbokstradition som hästhållning präglas av. I sammanhanget är det av vikt att kommentera att den citerade texten förekommer i pratbubblor. Det är en dialog som förs med ord, om en kommunikation utan ord. Seriemediet, som kombinerar ord och bild, aktiveras därmed på ett intressant sätt. Bilden finns närvarande i dialogen, där den ordlösa kommunikationen diskuteras, men fungerar i episoden som en bakgrund.

Människans sätt att relatera till hästar och andra icke-mänskliga djur präglas alltså av nyanser och dubbelhet i *Mörkrets sång*. Olika former av maktrelationer synliggörs i nyanserna, men relationerna och berättandet om dem kan också läsas och tolkas på olika sätt. I Ödesryttarnas värld kombineras den praktiska kunskapstraditionen med magiska och mytologiska inslag. Det magiska, liksom den narrativa drivkraft som det magiska utgör kan läsas ur två perspektiv i förhållande till dess ekokritiska och posthumanistiska potential. Antingen kan det magiska ses som en förenkling (Lönnegren 2008), eller som en förstärkning (Jackson 1981; Le Guin 2007; Rusvai 2022). Om banden mellan häst och flicka sägs främst att banden är magiska, men som läsare får jag aldrig veta hur de är magiska. En möjlig läsning av detta ligger i linje med hur Haraway kritiserat ett drag inom posthumanistisk teori, och främst Gilles Deleuzes och Felix Guattaris teorier om djur-blivande, för att romantisera bilden av djur och därmed röra sig bort från de faktiska djuren (Haraway 2007, s. 28). Samtidigt innebär den magiska aspekten av legenden att det är just relationen mellan hästar och flickkollektivet, som skapar förmågan och förutsättningarna för att rädda både mänskligheten och naturen.

ATT VARA BEROENDE AV TRÄDET

Det mytologiska och magiska¹ finns inte enbart representerat i form av relationen mellan flicka och häst, utan präglar hela fiktionens värld genom den roll som växter har. I *Mörkrets sång* skildras hur hela Jorvik är beroende av ett särskilt träd. Trädet har blivit sjukt, och bild och text gestaltar hur trädet smittar med sitt mörker. När flickorna undersöker saken visar det sig att trädet också hör samman med ett djur. Undersökningen beskrivs som ett sökande efter kunskap, ett sökande fyllt av risker, eftersom det kräver att flickorna går nära:

'På avstånd är det ett TRÄD. Ett DÖENDE TRÄD. Vi behöver gå nära för att bättre se vad som står på.'

'Så du menar att vi MÅSTE ta risken i vetenskapens namn?'

'Exakt.'

'Tja, när du säger det på DET viset...'

'Heeeej trädet. Fiiiint träd. Vi vill bara hjälpa dig...'

'Det är ett TRÄD. Ingen HUND.'

'De är liksom träd med känslor. Vi måste vara extra försiktiga nu, Linda.' (s. 90–91)

¹ Jag skiljer mellan dessa två på så sätt att jag med det magiska menar fenomen som skrivs fram som övernaturliga och inte realistiska, medan

det mytologiska är knutet till ett berättande, som kan beröra det magiska, men inte nödvändigtvis måste göra det.

På samma sätt som i hästbokstraditionen och hästkulturen, framhålls kunskap i citatet som ett ideal, men även som en nödvändighet. För att kunna rädda världen och fortsätta leva i den, *måste* flickorna veta mer. För att lära sig måste man komma nära, det är alltså en kunskap baserad på faktisk och fysisk närhet. Dialogen visar också hur gränsen mellan växt och djur framstår som porös och ovisst. Repliken 'Ingen HUND', syftar till att trädet *också* är en hundliknande varelse, som framstår som monstreuös och skrämmande. Denna hund visar sig sedan vara en häst, och är trädets Lignosen. Lignosen i *Mörkrets sång* är en mytologisk varelse som fungerar som en förlängning av Urträdet, men också som dess tjänare (s. 11). Det är ett resonemang som knyter an till en rad olika traditioner inom ekokritik och naturfilosofi.

Timothy Morton (2007) använder begreppet 'mörk ekologi' för att visa hur naturen är en plats för det skrämmande och främmande. I Mortons resonemang kan litteratur fungera som ett exempel på en plats där 'omöjliga' möten med det främmande möjliggörs. Det är ett möte som kräver en öppenhet för det omöjliga, för en världsbild man inte väntade sig. Att som människa vara tillsammans med det icke-mänskliga kräver alltså, enligt Morton, ett slags radikal gästfrihet mot någon eller något som är alldeles främmande och som varit omöjlig att förutse (Morton 2007). Exemplet med flickornas möte med trädet-monstret-hunden, det som är *annat*, präglas av en sådan öppenhet. I Mortons resonemang beskrivs det icke-mänskliga som en 'besökare' i en mänsklig värld (Morton 2007), men i *Mörkrets sång* är det snarare flickorna som är besökare i den magiska världen. Men den magiska, skrämmande varelsen å sin sida är en besökare i den mänskliga läsarens värld. Det är genom Lindas öppenhet för att möta det skrämmande och främmande som det framkommer att hunden inte heller är en hund, utan en häst, en starbreed som förvandlats. Här sker en förväxling som gör att artbeteckningar framstår som opålitliga och porösa, och som dessutom präglas av en form av transformationstematik. Flickorna, och läsaren med dem, tvingas söka sig fram till ett möte genom ett provande av kända kategorier, från monster till hund. Det landar i ett möte med en varelse som är både främmande och bekant, vilket i sig suddar ut gränserna mellan dessa motsatspositioner. Flickorna har övats inför mötet genom relationen med hästen och utövande av *equestrian feel* (Zetterqvist Blokhuis 2019).

I en längre episod, som omfattar hela kapitel 6 (s. 106–151) förklaras i bild- och dialogform hur förhållandet mellan träd och monster-hund-häst ser ut. Förklaringen är en del av berättelsens dramatiska höjdpunkt. Förklaringen i sig, det att förstå världens premisser och narrativets bakgrundshistoria, är en del av höjdpunkten – som en upplösning av gåtan. För en läsare av barn- och ungdomsfantasy är detta ett mönster som känns igen, böckerna om Harry Potter eller Engelsfors kan nämnas som exempel där samma mönster finns med. Förhållandet förklaras delvis genom Lindas förmåga att se visioner, något hon gör genom att vara nära Lignosen. Genom visionerna lär sig Linda att Lignosen är en häst och att dess människa försökt rädda den genom att ge den till trädet. Träd och häst hör samman, men sammansmältningen har gjort hästen till ett monster. Monsterblivandet orsakas av en människas försök att

rädda hästen från döden, vilket med människans, Bryanns, röst förklaras och motiveras så här:

'Han... han var döende. Jag gjorde vad jag var tvungen till för att hålla honom vid liv.'
'Det var en OLYCKA. Jag bad trädet att RÄDDA HONOM och trädet TOG HONOM FRÅN MIG.'
'Jag ville bara... jag ville bara att han skulle bli bra.' (s. 117)

Konstruktionen av Jorviks fiktiva värld, som är starkt förankrad i ett narrativ baserat på legender som är 'mer än sagor', visar alltså hur växter och djur, här i form av träd och häst hör samman och är beroende av varandra. För att världen ska kunna överleva är det nödvändigt att relationen består. Därför uppstår en sårbarhet och en kritisk situation när människor, som också är intrasslade i relationen, försöker styra relationen så att den passar människans begär och kärlek. Det intrasslade innebär att gränserna mellan människa och icke-mänskliga djur och växter framstår som porösa när det som görs mot den ena parten genast påverkar den andra. Samtidigt beskrivs trädet ur ett antropocentriskt perspektiv. Trädet som agent förklaras genom mänskligt psykologiserande termer. Att beskriva trädets varande i världen som att det är 'ett träd med känslor' innebär att trädets handlingar förklaras genom fenomen, känslor, som är relaterbara för de mänskliga protagonisterna och de mänskliga läsarna. Mötet med det främmande görs genom jämförelser med det kända – på sätt som liknar hästflickans navigering mellan likhet och skillnad (Persson 2020). Det kända utgörs av det mänskliga. Detta kan läsas som en form av ignorans inför det som ligger alltför långt bort från en mänsklig förståelsehorisont och en eventuellt våldsam anpassning av det icke-mänskliga till ett mänskligt system. Det kan också förstås som ett sätt att genom det affektiva och emotionella närma sig en relation präglad av försök till förståelse.

Oavsett tolkning är det antropomorfiserande draget närvarande som ett led i mötet med det icke-mänskliga i *Mörkrets sång*. Petra Andersson argumenterar för att antropomorfism i förhållande till de hästar man har nära relationer med är att föredra framför förfrämmande och mekanisering (Andersson 2000, s. 34). Att se hästen som inte helt olik den egna personen, menar Andersson, minskar risken för respektlöshet från människans sida, och ökar möjligheten till förtroende från hästens håll. Samma mönster kan anas i sättet Ödesryttarna i *Mörkrets sång* försöker förstå trädet. Det är ett förhållande som också bekräftar att människan inte är avskild från naturen. Antropomorfism och samexistens eller ömsesidigt beroende är alltså två sidor av samma mynt.

MAGISKA TRIANGELKONFLIKTER OCH KÄRLEK SOM ORSAK TILL ONDSKA

Bryann har alltså försökt rädda 'sin' häst genom att 'ge' honom till trädet. Men hon, som människa, kan inte styra över trädets magiska krafter. Det mänskliga ägandet av djur accepteras inte av det magiska trädet, som då istället 'tar' hästen. Situationen kan liknas med såväl traditioner av att offra djur till gudomliga instanser, som till myter och berättelser om att ingå pakter för att undkomma

döden, såsom Faust och Orfeus och Eurydike. I *Mörkrets sång* utspelas situationen inom ramen för en hästbokskontext och en hästflicksrelation. Inom ramarna för dessa är det människans, flickans, starka kärlek till hästen som får henne att vilja rädda hästen. Men räddningen sker inte så som människan föreställt sig den eftersom trädet har en egen agens. Genom sin magi knyter trädet hästen till sig, så att en form av triangeldrama skapas då de starka banden mellan häst och människa ställs mot de lika starka banden mellan häst och träd. Dessutom misslyckas intentionen med räddningsaktionen och istället för att bevara kärleken skapas en ondskefull smitta, som inte bara drabbar de närmast involverade, utan hela Jorvik, eftersom urträdet är centralt för hela Jorviks värld.

Lisa, som har en magiska förmåga att kunna hela andra, har uppmärksammat smittan bland växterna på Jorvik. Hennes vilja att ställa obalansen i naturen till rätta fungerar som motiv till att Ödesryttarna ger sig ut på en resa och ett räddningsuppdrag. På det sättet följer berättelsen i viss mån den dramaturgiska uppbyggnad som kallas *hjältens resa* (Campbell 1949; Vogel 2007). Men förhållandet mellan det som hotar och skadar, respektive det som räddar och helar, är intrasslat (Morton 2007). Smittan, ett slags ondska, som drabbat Jorvik, har sin orsak i en vilja att låta hästen leva. Hästens namn är Caliban, ett namn som hästen bland annat delar med den halvt mänskliga, halvt monstrosa person som figurerar i William Shakespeares *Stormen*. I pjäsen blir Caliban förslavad, vilket också hästen blir när den görs till trädets Lignos, dess tjänare. Namnet Caliban är dessutom ett anagram på kannibal, vilket kan läsas som en parallell till hur hästen i *Mörkrets sång* närmast äter av den natur och den art den själv är del av. Här fungerar alltså namnen som används i serieromanen som intertextuella detaljer som öppnar dörrar till vidare narrativa världar och sammanhang. Dessa narrativ har samtidigt paralleller till faktiska människors faktiska agerande i naturen, som när försök att rädda en individ eller art påverkar andra delar av ekosystemet negativt.

Att redogöra för handlingen i *Mörkret sång* är inte helt lätt, eftersom den har många olika trådar, intrasslade i varandra och i andra texter och berättelser. Vad jag här vill poängtera är hur narrativa strukturer med starka intertextuella drag samverkar med de frågor om etik och känsla som präglar hästflickans vardag. *Star Stable* innehåller, liksom fantasy litteratur ofta gör, starka mytopoetiska tendenser (Levy & Mendelsohn 2016). Den fiktiva världen byggs upp kring en egen mytologi, inspirerad av andra texter. Det mytologiska påverkar djurs och växters beteende och handlingsutrymme. Detta innebär till viss del att både djur och växter förmänskligas. Trädet skildras inte som ett träd, utan som ett mytologiskt Urträd. Hästarna ges egenskaper i relation till mänskliga personlighetsdrag. Jag läser det som att växter och djur skrivs fram som essentiella delar av världen – samtidigt innebär det att det mer-än-mänskliga närmast förpassas till de mänskligt konstruerade historierna. Att så tydligt skapa en lokal och platsspecifik kontext för berättelsen kan förstärka upplevelsen av att detta är fenomen som enbart gäller i *Stars Stable*-världen. Det finns, som tidigare nämnt, en sorts särskilt ekosystem på ön Jorvik, där allt hör samman (jfr. Heneghan 2018), där Urträdens roll är

att hjälpa 'allt levande att växa och fungera som broar mellan världar' (2021, s. 11). En möjlig läsning av motiv som Urträd, mytologiska varelser, förlängningar och band mellan världar är att det finns *flera världar*, och därmed potentiellt också *mer än vad människan kan uppleva*. Det mytologiska och magiska kan därmed ha en potential att skapa en svindlande känsla hos läsaren. Detta öppnande av världen mot det för människan okända framstår som både underbart och farligt – och sårbart:

Urträden är inte en del av livets kretslopp, de ÄR livets kretslopp! Alla Urträds rötter är sammanlänkade... men de länkar också samman Jorvik och ALLT levande... de är till och med kopplade till Pandorias magi. Om något skulle smitta de här trädens rötter skulle det kunna sätta igång en farsot som ödelägger ALLT vi känner till. (s. 54)

Jag läser detta som ett exempel på världssyn som präglas av maktstrukturer baserade på ansvar. Ansvarstagande i sin tur, kan också förstås som ett motiv till flickornas räddningsaktion. Lisas magiska läkekraft kan i det sammanhanget läsas som en särskild uppmärksamhet för den Andra. Det är en kraft eller uppmärksamhet som får henne att förstå att

...någonting BEHÖVER helas. Urträden. Det känns som om... som om de sjunger en annan sång än de brukar. Kan ni höra den? (s. 50)

Hon hör naturen som en sång. Det är en kommunikation genom känsla och musik, snarare än genom mänskligt språk. Samtidigt som detta har paralleller till den tysta kommunikationen mellan hästar och mellan häst och människa, så kan en jämförelse göras med hur musiken också är ett kännetecken för *kulturen* på Jorvik. Lisa hör sången som ett rop på hjälp. Jorviks kultur framstår som sammanvävd med naturen.

ATT LÄSA OCH LYSSNA, HÄSTFLICKANS ETISKA EXPERTIS SOM METOD

I *Mörkrets sång* upptäcker och uppmärksammar Ödesryttarna det komplexa trasset kring Urträd och Lignosar. Druiden Bryanns försök att rädda sin döende älskade häst genom att binda den till trädet har misslyckats och istället tagit ifrån hästen dess liv och gjort den till ett monster. Räddningen av en häst är ett vanligt motiv i hästboken. Många hästar – i och utanför litteraturen – slaktas när de inte längre har ett tillräckligt högt värde i det kapitalistiska systemet (jfr. Eriksson Sjögård & Ehriander 2022). Hästflickans roll är oftast att stå emot detta system och rädda hästen. Men att rädda innebär samtidigt att ta på sig rollen som den som kan bestämma över liv och död; hästens liv ligger i flickans händer. Denna flickmakt är sällan övernaturlig, men i Ödesryttarnas fall är den det. Deras speciella krafter innebär både ansvar och makt. Bryann, som också är en hästälskande människa med magiska men begränsade krafter, ger uttryck för denna makt, som samtidigt är en vanmakt. Bryanns räddning är begränsad och misslyckad, och får konsekvenser som innebär att en

andra räddning blir nödvändig. Denna andra räddning är Ödesryttarnas räddning av Jorvik och hela den fiktiva världen. Detta räddningsuppdrag skildras som en kamp mot ondskan – också möjlig att läsa som en parallell till kamp för miljön. Men Ödesryttarna inser också att den situation som motiverar *ondskan*,² ligger nära deras egen känslomässiga erfarenhet. Lisa tröstar den ångerfyllda Bryann genom att förklara hur hon och de andra Ödesryttarna verkligen förstår att hon ville rädda Calibans liv. Hon säger:

Jag känner igen den där känslan av att vara desperat. Att förlora ert band måste ha varit förfärligt. Det är okej, vi är några av de enda som verkligen KAN förstå. (s. 145)

Det som här skildras, är den typ av sorgehantering som Moa Matthis (2015) menar att stallet, liksom hästboken, präglas av. Att vara hästflicka innebär att lära sig vad död och förlust innebär. Det som också skildras är hur denna lärdom fungerar som ett verktyg. Det hästflickan lärt sig är den slags kunskap som Zetterqvist Blokhuis kallar *equestrian feel*, att lära sig med hästen, att känna och ändras med hästen. Det är en kunskap som har moraliska eller etiska aspekter (Zetterqvist Blokhuis 2019, s. 102–107). Det är också en kunskap som kan förklaras i termer av en affektiv eller emotionell kunskap – något som uppmärksammas inom postkritisk och feministisk litteraturvetenskap (jfr. Bränström Öhman 2008; Felski 2003, 2008; Moi 2017; Sedgwick 2003). I denna kontext har det lyfts fram hur känslan i *läsningen* är en väsentlig del av litteraturvetenskapen och därför bör tas på allvar. Att det då också rör sig om ett uppvärderande av det känslomässiga som en feministisk handling, går i linje med det jag läser som en feministisk uppvärdering av systerskapet som en form av flickmakt i *Mörkrets sång*, och även i *Ödesryttarna*.

Den typ av kunskap, förståelse och etiska perspektiv som hästflickan lär sig, berättas i *Mörkrets sång* genom en magisk förstärkning. Den framställs som väsentlig för berättelsen, som nödvändig för att kunna rädda den värld som hotas. Samtidigt är det också den starka samhörigheten mellan häst och människa som *skapar* hotet. Detta kan förklaras i termer av att bandet *missbrukas* när Bryann tror att hon har rätt att *äga* Caliban, enligt en kapitalistisk logik. Samtidigt framställs hästflickorna som personer som vet att gränsen mellan liv och död, mellan ont och gott, mellan räddning och förstörelse, är porös och tvetydig. Emotionell kunskap och *equestrian feel* (Zetterqvist Blokhuis 2019) blir ett verktyg för Ödesryttarna, både för att kunna rädda världen, och för att förstå världens ondska.

Brudin Borg m.fl. (2022) menar att *läsningen i sig*, som metod, ska ses som en del av en ekokritisk litteraturteori, vilket innebär att mötet med texten kan läggas bredvid mötet mellan människa och icke-mänskliga arter. Med utgångspunkt i en sådan bredvidläggning, kan också hästboksläsningen förstås som ett sätt att möta något mer-än-mänskligt genom

boken. Hästbokens läsare är ofta en hästflicka, liksom genrens protagonister, och deras perspektiv på världen kan därmed innebära en form av igenkänning – men även skapa längtan efter igenkänning hos läsaren. Detta gäller för *Mörkrets sång*. Jag har tidigare påpekat hur sammansmältningen mellan häst och människa i såväl stallkultur som hästboksgenre framställs som något eftersträvansvärt. I linje med detta menar jag att hästflickans etiska expertis kan fungera som en styrka i mötet med det som utgör ett hot mot världens fortlevnad. Den förståelse som framställs som central för att flickorna ska kunna rädda världen, är en egenskap som just hästflickan innehar, genom sin relation till hästen.

I *Mörkret sång* skildras hur träd och djur hör ihop, liksom människor och hästar, med konsekvensen att det enskilda trädets utsatthet innebär att allt levande också är sårbart. Amelie Björck menar att det liv som

litterära djur och människor i många litterära skildringar berättar om är *sårbart liv*, alltså detta att vara ömtåliga, kännande varelser underställda fiktionens specifika betingelser. (2022, s. 100)

I *Mörkrets sång* finns denna sårbarhet och kan kännas igen av hästflickan, vars faktiska liv och kärlek också präglas av sårbarhet. Björck frågar vidare: 'Hur kopplas de partikulära litterära liv som tecknas till faktiska sociala maktsystem och med vilka etiska konsekvenser?' (s. 103). I *Mörkrets sång* finns kopplingen genom en spegling av den faktiska hästflickans erfarenhet, och de berättelser som finns i hennes verkliga liv, i de litterära motiven. Den finns i försöket att rädda och förmågan att förstå genom igenkänning av den starka känslan, som placerar flickan i en position där hon har både för mycket och för lite makt, en situation som återfinns i den faktiska hästflickan erfarenhetsvärld.

AVSLUTANDE REFLEKTIONER

Jag har läst *Mörkrets sång* som en berättelse där det mytiska och magiska vävs samman med det konkreta och kroppsliga – något som samtidigt också rör sig i en form av överlappning mellan text och läsarens eget liv. Min läsning visar hur narrativa och mytologiska strukturer möter ekokritiska perspektiv genom hästflickans filter i *Mörkrets sång*, och att detta kan säga något om tvetydighet och etiska dilemman för såväl hästflickor som andra läsare.

Jag ser min analys av *Mörkrets sång* som en början på ett större arbete med potential att bidra till såväl det ekokritiska fältet, som litterära djurstudier och hästboksforskningen. Som jag nämner i inledningen är hästfantasy en ännu sparsamt undersökt subgenre och jag ser en analyspotential i fantasygenrens användning av det mer-än-mänskliga för skapandet av magiska världar och narrativ kombinerat med hästboksgenrens tradition att berätta om de fysiska och känslomässiga relationer som ligger nära flickläsarens egen erfarenhet. Likaså är växters roll och aspekter av fysisk miljö och

² När jag använder uttrycket *ondska* syftar det till handlingar och fenomen som framställs som antagonistiska – dels mot Ödesryttarna, berättelsens protagonister, och dels mot den fiktiva världen som helhet.

Ondskans motpol, det goda, utgörs då av det som är bäst för denna fiktiva värld. Jag uttalar mig alltså inte i kontext av någon form av religiös moral (även om en sådan kunde läsas in som implicit).

klimat relativt utforskade inom hästboksforskningen, något som också förtjänar större utrymme, inte minst ur ett maktperspektiv. Vad gäller *Mörkrets sång* vore en analys av bildens betydelse en viktig utveckling av analysen – exempelvis i förhållande till den serietradition som finns inom ramarna för hästflickans egen litteratur (Asklund 2013; Eriksson Sjögård & Ehriander 2022). Slutligen vill jag också peka på vikten av att ytterligare utforska hur kommersiella aspekter påverkar texten och en kontinuerlig diskussion av hur man som forskare kan navigera mellan olika sorters emotionella och affektiva aspekter. Min läsning av *Mörkrets sång* hoppas jag därför kan fungera som en öppning för vidare undersökningar av dessa, och andra, frågor.

REFERENSER

- Andersson, P. (2010). Du säger ingenting – men du pratar hela tiden. I Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren: om interaktion mellan häst och människa*. Södertörn Studies in Practical Knowledge 4, s. 28–39.
- Asklund, H. (2013). Hästflickan i förändring i Linn [sic] Hallbergs och Pia Hagmars hästböcker. I Söderberg, E., Österlund, M. & Formark, B. (red.) *Flicktion: perspektiv på flickan i fiktionen*. Universus Academic Press.
- Björck, A. (2022). Zoopoetiska och metonymiska läsarter. I Brudin Borg, C., Bruhn, J. & Wingård, R. (red.) *Ekokritiska metoder*. Studentlitteratur.
- Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (2010). Inledning. I Bornemark, J. & Ekström von Essen, U. (red.) *Kentauren: om interaktion mellan häst och människa*. Södertörn Studies in Practical Knowledge 4, s. 7–27.
- Braidotti, R. (2011). *Nomadic Subjects: Embodiment and sexual Difference in Contemporary Feminist Theory*. Columbia University Press.
- Bränström Öhman, A. (2008). Show some emotion! om emotionella läckage i akademiska texter och rum. *Tidskrift för genusvetenskap* 29(2), s. 6–30.
- Campbell, J. (1949). *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton University Press.
- Cook, K. & Pookangas, E. (2021). *Star Stable. Mörkrets sång*. Bonnier Carlsen.
- Eriksson Sjögård, M. & Ehriander, H. (2022). Hästboken som flickbok och flickors läsning. Flickkultur och maktperspektiv. I Ehriander, H. & Löwe, C. (red.) *Flickboken och flickors läsning: flickskapande då och nu*. Makadam.
- Felski, R. (2003). *Literature After Feminism*. University of Chicago Press.
- Felski, R. (2008). *Uses of Literature*. Blackwell.
- Guanio-Uluru, L. (2015). *Ethics and Form in Fantasy Literature: Tolkien, Rowling and Meyer*. Palgrave Macmillan.
- Guanio-Uluru, L. & Duckworth, M. (2021). Introduction. I Duckworth, M. & Guanio-Uluru, L. (red.) *Plants in Children's and Young Adult Literature*. Routledge.
- Haglund, T. (2021). *Tillsammans i Engelsfors: socialt fiktionsbruk i Engelsforstrilogins digitala fangemenskap 2011–2016*. Diss. Uppsala Universitet.
- Hallberg, K. (2003). Hästböcker: en litteraturform att ta på allvar. *Opsis Barnkultur*, 2, s. 35–38.
- Haraway, D. (2003). *The Companion Species Manifesto: Dogs, People, and Significant Otherness*. Prickly Paradigm Press.
- Haraway, D. (2007). *When Species Meet*. University of Minnesota Press.
- Hedén, A., Matthis, M. & Milles, U. (2000). *Över alla hinder: en civilisationshistoria*. Bonniers.
- Hedenborg, S. (2006). Från Den svarta hingsten till Klara, färdiga gå: stallbackskultur i hästboken under andra hälften av 1900-talet i *Barnboken* 29(1), s. 20–33. doi:10.14811/clr.v29i1.96
- Heneghan, L. (2018). *Beasts at Bedtime: Revealing the Environmental Wisdom in Children's Literature*. The University of Chicago Press.
- Jackson, R. (1981). *Fantasy: The literature of Subversion*. Methuen.
- Jenkins, H. (1992). *Textual Poachers: Television Fans and Participatory Culture*. Routledge.
- Jenkins, H. (2014). Rethinking 'Rethinking Convergence/Culture'. I *Cultural Studies* 28(2), s. 267–297.
- Le Guin, U. K. (2007). The Critics, the Monsters, and the Fantasists. I *The Wordsworth Circle* 38(1–2), s. 83–87. doi:10.1086/TWC24043962
- Levy, M. & Mendelsohn, F. (2016). *Children's Fantasy Literature. An Introduction*. Cambridge University Press.
- Lönngren, A-S. (2008). Förvandlingar: politiska implikationer av litterära transformationer människa-djur. I *Tidskrift för litteraturvetenskap* 3(4), s. 87–96.
- Manderstedt, L., Asklund, H. & Persson, A-S. (2021). Hästboken: en älskad men bortglömd genre. I *Svenskläraren*, 3, s. 24–25.
- Matthis, M. (2015). Hästboken fostrar till liv. I *Dagens Nyheter*, 2015-06-13.
- Moi, T. (2017). *Revolution of the Ordinary: Literary Studies after Wittgenstein, Austin, and Cavell*. University of Chicago Press.
- Morton, T. (2007). *Ecology Without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Harvard University Press.
- Mossed, K. (2019). En typisk hästbok: vad är det? I *Opsis Barnkultur*, 4, s. 30–33.
- Nilson, M. (2013). Skeva och queera läsningar av chick lit. I Nilson, M. & Ehriander, H. (red.) *Chick lit: brokiga läsningar och didaktiska utmaningar*. Liber.
- Nygren, A. (2023). Viljan att bli ett med hästen: om relationen mellan häst och flicka i Inger Frimanssons hästböcker. I *IAVAIN: Kirjallisuudentutkimuksen Aikakauslehti*, 20, s. 60–77.

- Nyrnes, A. (2019). Jente-hest-kameratskap på tvers av artar: hesteboka i økokritik perspektiv. I *Barnlitterært forskningstidsskrift*, 10(1), s. 1–9.
- Ortiz-Robles, M. (2016). *Literature and Animal Studies*. Routledge.
- Persson, A.-S. (2020). Narrative Strategies Giving Voice to the Silenced Subject: The Horse in Fiction for Children. I *Barnboken* 43, s. 1–18. doi:10.14811/clr.v43.539
- Rusvai, M. (2021). Vegetal Magic: Agnieszka's Journey to the Understanding of the Vegetal Other in Naomi Novik's *Uprooted*. I Duckworth, M. & Guanio-Uluru, L. *Plants in Children's and Young Adult Literature*. Routledge, s. 88–97. doi:10.4324/9781032066356-9
- Ryan, J.C. (2016). Tolkien's Sonic Trees and Perfumed Herbs: Plant Intelligence in Middle-Earth. I Vieira, P., Gagliano, M. & Ryans, J. (red). *The Green Thread: Dialogues with the Vegetal World*. Lexington Books.
- Sedgwick, E. K. (2003). *Touching Feeling: Affect, Pedagogy, Performativity*. Duke University Press.
- Vogler, C. (2007) [1998]. *The Writer's Journey: Mythic Structure for Writers*. Michael Wiese Productions.
- Zetterqvist Blokhuis, M. (2019). *Interaction between Rider, Horse and Equestrian Trainer: A Challenging Puzzle*. Södertörns högskola.

